

Magyari Márta

GÖRÖG KATOLIKUS NAGYBŐJTI HAGYOMÁNYOK LÉTAVÉRTESEN

Létavértes város mai közigazgatási területén egykor két önálló település élt egymás mellett. Mindkettőben református magyar és döntően román eredetű görög katolikus népesség lakott.¹ Az 1990-es évek közepén végzett néprajzi terepmunka – elsősorban a húsvéti szokáskör vizsgálata – során kirajzolódó kép a bihari görög katolikus falvak hagyományvilágához kapcsolja.

A görög katolikus húsvéti szokáskör elidegeníthetetlen részét képezi az ünnepre való felkészülés időszaka, a nagybőjt, amely szakrális és profán mozzanatokot is magába foglal. Az ünnepre való szakrális felkészülés a nagybőjti ájtatosságok formájában ölt testet. A XX. század húszas–harmincas éveiben a vallásos társulatok intenzív működésének hatására kezdtek terjedni egyes ájtatossági formák. Nagylétán például a nagybőjtben esténként házaknál gyűltek össze a rózsafüzérek imádkozni, énekelni.²

A görög katolikus nagybőjti szakrális hagyományoknak igen jellegzetes, jól körülhatárolható, ugyanakkor a húsvéti szokáskör határain túli vonatkozásokkal rendelkező része a halottak emlékezetére a nagybőjt bizonyos szombati napjain a templomokban megtartott szertartás. A görög katolikus egyházi naptár öt emléknapot ír elő a halottak emlékezetére, ezek mindig szombati napon vannak, ezért közkeletű elnevezésük halottak szombatja, vagy *hóttak szombatja*. Ezek közül kettő esik a nagybőjtbe, egy a húshagyó vasárnapot megelőző szombatra, egy pedig a pünkösdöt megelőző szombatra. A helyben kialakult szokások e szertartások számát módosíthatják, így például Nagylétán a nagybőjt minden szombatján – a virágvasárnapot megelőző Lázár szombatját kivéve – elvégzik. A szertartás során a gyászmise után pannachidát végeznek és a halotti könyörgésekben felolvassák az elhunytak neveit. A XX. század első harmadában a görög katolikus közösségekben még általános gyakorlat volt, hogy a halottak szombatjára kis kalácsokat sütöttek és vittek a templomba. Ezek a kalácsok a bihari falvakban a szertartás kellékei is voltak, gyakran gyertyát erősítettek rájuk. Sütésüknek, díszítésüknek hagyományosan kialakult formája is volt. Általában az áldozásnál használt kaláccsal azonos módon *preszkurának*, *preszkura kalácsnak* nevezik. Vértesen és Nagylétán csak az ál-

1 A település népességének történetéhez lásd: TOKAI Gyula: *Nagyléta földje és népe*. Vámospércs, 1992.

2 „Így a falun, mán ki milyen részen lakott, összegyülekeztek a rózsafüzérek, meg a gyerekek, mer’ én még akkor gyerek vótam, osztán akkor háznál mentünk és ott imádkoztunk, énekelünk. Minden este vót ez, csak szombat este nem, mer’ akkor fürdés vót minden helyen.” (M. Gy.-né sz. 1911. Nagyléta)

dozásnál használt kisebb méretű kalács a *preszkura*, a halottak szombatjára készített, gyertyával díszített kalács neve *paosz*.

A bihari görög katolikus falvak nagybőjti vallásos hagyományainak legsajátosabb mozzanata a halottak szombatján végzett pannachida végén a halotti ének kíséretében az égő gyertyával díszített preszkura vagy páosz magasba emelése. E szokás emléke Vértesen még elevenen él, de már évtizedek óta nem gyakorolják. Nagylétán azonban minden halottak szombatján egy *hétgyertyás paoszt* emel fel a pap. A hosszú szertartás során kétszer emeli magasba, van egy ún. *kis és egy nagy emelés*, melynek során a magasba emelt paossal háromszor keresztet rajzol a levegőbe. A szertartás után a páosz kenyeret a sekrestyében feldarabolják és szétosztják a hívek között.

A böjt, a böjtölés egyike a legrégebbi kultikus szokásoknak, eredendően az ételtől, italtól, sőt a nemi élettől való teljes vagy részleges tartózkodást jelenti.

A nagybőjti hagyományokhoz, a böjti fegyelemhez hozzátartozott az is, nagyjából az 1940-es évekig be is tartották, hogy a nagyböjt ideje alatt lakodalmakat, mulatságokat, bálakat nem rendeztek, „valamikor abba az időbe nem vót szabad esküdni se, bálba járni se a katolikusoknak” – mondták erről Vértesen.

A nagybőjti táplálkozási rend a görög katolikus szokáshagyományban mutat jellegzetes, más felekezetek hagyományaitól eltérő jegyeket. A római katolikus egyházban hamvazószerdával kezdődik a böjt, a görög katolikus egyházban pedig korábban.³ A nagyböjt tényleges kezdete a vajhagyó vasárnapot követő hétfő, ez kiemelt jelentőségű böjti nap. A római és a görög katolikus egyház azonos módon a nagyböjt kezdő és záró napjára rendel szigorú böjtöt, ezért a római katolikusoknál hamvazószerda és nagypéntek, a görög katolikusoknál pedig nagyböjt első hétfője és nagypéntek a legszigorúbb böjtös napok.⁴

A görög katolikusok felfogása szerint nemcsak a hústól való tartózkodást jelenti a szigorú böjt, ezeken a napokon nemcsak állati termékeket nem fogyasztanak, de főtt ételt sem. A nagyböjt kezdetével összefüggő, korábban általános szokás volt, hogy ekkor a zsíros edényeket alaposan kimosták, vagy helyettük csak böjtben használatos edényeket vettek elő. Nagylétán csak a korábbi nemzedékek elbeszéléseiből tudnak arról, hogy az edényeket a böjt kezdetén hamulúggal kifőzték és alaposan kisúrolták. Vértesen a XX. század elején nagyböjtben csak böjtös edényben főztek.⁵

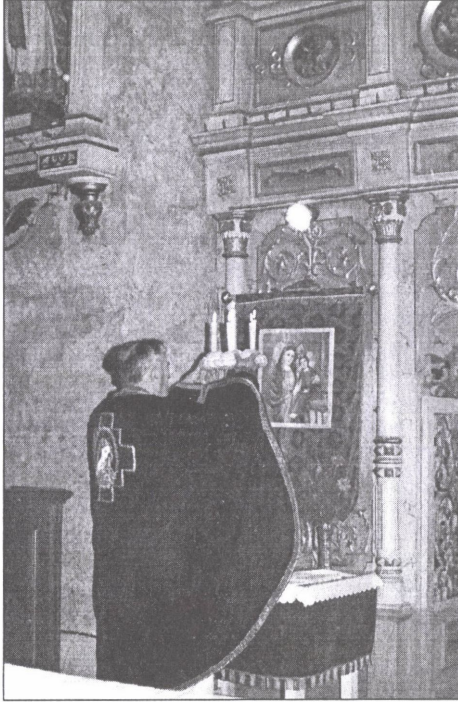
A nagyböjti teljes zsírtalanság, hús nélküli étkezés emléke már csak halványan él, a XIX–XX. század fordulóján azonban még általános volt Nagylétán, hogy a húshagyókor kimosott edényekbe húsvétig nem került hús.⁶

3 MIHÁLYFI Ákos: *A nyilvános istentisztelet*. Budapest, 1933. 173.

4 „Akkor nem ettünk főtt ételt, csak egy kis vizet és kenyeret, azt most is megtartjuk, mint a nagypénteket. Mán mikor kezdődik a böt, első hétfőn, akkor első nap nem eszünk.” (M. Gy.-né sz. 1911. Nagyléta)

5 „Kétfajta főzőedény vót, a nagyböjti edények, azok általában’ cserépfazikok vótak a bötös edények. Míg tartott a böt, addig csak azt az edényt használták, olajjal főztek mindent.” (M. G. sz. 1920. Vértes)

6 „Szegény nagyapám mindig mondta, mikor űk gyermekik vótak, meg még az én apám is magyarázta, hogy az én nagyanyám, mikor űk kicsik vótak, nem főztek akkor húst. Húshagyókor kifőzték a fazekakat és nem főztek húst egészen virágvasámapig. Főztek paszulyt, főztek káposztát, sütöttek palacsintát, kőtestet, de hús nélkül.” (M. Gy.-né sz. 1911. Nagyléta)

*Böjti eledel – savanyú káposztával töltött
kelt tészta, „karingó”*

*A paosz felemelése halottak szombatján.
(A felvételek 1994-ben készültek Létavértesen,
a szerző saját felvételei)*

A görög katolikus nagyböjti táplálkozási szokások egyik jellegzetessége az olaj, a napraforgó olaj kitüntetett szerepe. Az olaj nemcsak azért kiemelt jelentőségű alapanyaga a böjti táplálkozásnak, mert a főtt ételekben a zsírt kizárólag ezzel helyettesítették, hanem azért is, mert a legegyszerűbb, gyakran nyers ételek kiegészítőjeként is állandóan használták. A legegyszerűbb böjti ételek közül általánosan ismert nyers étel a fűszerekkel, hagymával ízesített olajos savanyú káposzta. Egykor ugyancsak általánosan ismert, jellegzetes böjti eledel volt a korpacibere. Nagylétán a habart gyümölcslevest illetik cibere névvel, Vértesen pedig az aszalt gyümölcs habarás nélküli főzetét. Táplálkozási kultúránk régiebb rétegébe tartoznak azok a különböző alapanyagból készülő pépes ételek,⁷ amelyeket nagy gyakorisággal készítettek a böjti időszakban. A kukoricalisztből készülő pépes ételt a puliszkát, vagy *pulickát* Nagylétán öntöttvas lábosban főzték, s amikor összeállt, egészben borították ki belőle. Pépes ételeket készítettek burgonyából és szemes babból is. A darabokra vágott, sós vízben megfőzött burgonyát leszűrve összetörték, majd levét visszaöntve rá búza-, roz- vagy kukoricaliszttel összedolgozták, simára keverték. Ennek a műveletnek a megnevezésére a feltörni szót használják. Vértesen *szuszogó krumplinak* hívják ezt a burgonyapépet. A szemes babból készített pépes étel, a *tört bab*, vagy *tört paszuly* szintén gyakori böjti étel volt. Többnyire fehér babból főzték, a sós vízben megfőzött babot leszűrték és fakanállal összetörték, majd a levét visszaöntve lassú tűzön liszttel feltörték. Nagylétán fokhagymával ízesítették, tetejére hagymát pirítottak.

7 KISBÁN Eszter: *Nyersanyag és technika. Pépes ételeink típusai*. Néprajzi Értesítő. 1960.

A nagybőjti táplálkozási rendben jelentős szerep jutott a pépes ételek mellett a különféle leveseknek is. Vértesen *hurkatéosztaleves* a neve annak a krumplilevesnek, amelybe olajjal és fűszerekkel megkent, hosszú szalagra vágott, görcsre kötött és eltépdesselt gyúrt tésztát főztek.

A nagybőjti táplálkozási struktúra állandó elemei a búzalisztból készülő különböző típusú sült tészták. Ezek közül számos kizárólag csak a nagybőjti étrendben szerepel. Vértesen *fickónak* nevezik a sóval, vízzel gyúrt vékony rudakba megsütött tésztát.⁸

A hagyományosan a nagybőjtben fogyasztott sült tésztákat is gyakran ízesítették párolt savanyú káposztával. Nagylétán a káposztával töltött kelt tésztát S alakban helyezik sűrűn egymás mellé a tepsibe, s *karingónak* nevezik.

A keresztény egyház a húsvéti ünnepet megelőző vasárnapon ünnepli Jézus diadalmas jeruzsálemi bevonulását. Ennek emlékére ezen a napon, virágvasárnapon a mediterrán vidékeken pálma ágakat, az északabbra fekvő területeken pedig barkaágat szentelnek. A görög katolikus egyházban e nap jelentőségét növeli az is, hogy a barkaszentelés mellett miroválásra és kenyérostásra is sor kerül a szentmise végén. A keleti egyházban a virágvasárnapot megelőző szombat is jeles nap, Lázár feltámasztásának ünnepe. E napot *Lázár szombatja* vagy *virág szombatja* névvel illetik. Ezen a napon már nem végzik a templomokban a nagybőjt korábbi szombatjain szokásos, a halottak emlékeztetere tartott szertartást.⁹

A virágvasárnap barkaszenteléshez szükséges vesszőket a legtöbb faluban a harangozó gyűjti össze és osztja ki a szentelés után. Nagylétán újabban a templom ajtóban álló ministráns fiúk osztják ki, de néhány évvel ezelőtt még a nagymise alatt osztotta ki a harangozó. A padok szélére helyezett egy-egy csomót a barkaágakból, s a padban ülők sorba adogatták egymásnak, így mire a szertartás véget ért, mindenkinek a kezében volt már a megszentelt barkaág.

A virágvasárnap szentelt barkát legalább egy évig megőrzik, a korábbi évtizedekben gyakran tárolták a szentképek mellé tűzve, újabban szinte mindenütt virágvázába állítják. A magyar nyelvterületen a virágvasárnap szentelt barkának számos népi elnevezése van, a bihari fálvakban *barkának* hívják, Nagylétán ismert a barka román neve is: *muce sare*.

A virágvasárnap barkához mint szentelményhez hiedelmek és szokásszerű cselekvések kapcsolódnak, a neki tulajdonított egészségmegőrző, egészségbiztosító erőbe vetett hit abban is megnyilatkozik, hogy a szentelés után otthon, családi körben a szülők egy-egy szemet lenyelettek belőle a gyerekekkel. Nagylétán torokfájás ellen nyeltek le belőle egy szemet.¹⁰

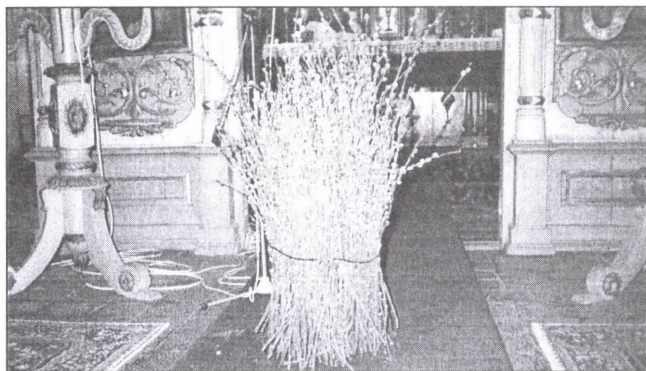
A virágvasárnap ünnepéhez a görög katolikusok számára elengedhetetlenül hozzátartozik az olajkenet, a miroválás is. Nagylétán a virágvasárnap nagymiséen a templomhajónak az ikonosztázionhoz közelebb eső felében csak férfiak ülnek, hátsó felében

8 „Élesztővel, sóval meg vízzel gyúrt tészta. Kis nudliba elnyújtjuk és akkor kis rudakba kisütjük egy tepsi-vel. És akkor utána meg lehet önteni egy kis sós vízbe és forró olajba megforgatni. Nagyon finom az. Azt úgy is lehet enni magába, nem kell semmi, csak ahogy kisül. Fickó, úgy hívják, ez egy ilyen szegény tészta.” (M. G.-né sz.1930. Vértés)

9 „Virágvasárnap előtt, virág szombatján, akkor már nincs emelés, Lázár szombatja az a virágvasárnap előtti, akkorára már befejezzük.” (M. Gy.-né sz. 1911. Nagyléta)

10 „Mindenki hoz haza belőle. Betesszük a vázába. Meg valamikor rígen, a rigi öregek mindig azt mondták, hogy mikor hazavisszük egy kicsi szem bogyót nyeljük le és akkor nem fog fájni a torkunk. A rigi öregek ilyenek vótak, hogy mindenhe’ értettek. De elmaradt az már.” (F. J.-né sz.1913. Nagyléta)

pedig a nők. Mirováláskor a pap a templom közepén áll és először a nőket, majd a férfiakat miroválja meg. Kenyérosztás is van ilyenkor, a templomajtóban egy ministráns fiú áll, s a kezében lévő tálkából távozáskor mindenki vesz egy-két darab kenyeret.

Szentelésre váró virágvasárnapi barka

Barkaosztás a templomajtóban

A virágvasárnapi barkához kapcsolódó képzetek közül a görög katolikus falvakban is általánosan ismert az az országszerte elterjedt hiedelem, amely szerint a szentelt barka segítségével elhárítható a vihar, a jégeső. Nagylétán a szentelt barkát elégetik vihar, jégeső idején. Vértesen a szentelés után a padlásra vitték fel a barkát, de itt a többi bihari falutól eltérően szokás a szentelt barka elégetése is „nagy idő esetén”.

Nagypéntek az ősi egyházi hagyomány szerint a böjt és a gyász napja. A görög katolikus szokáshagyományban e nappal kapcsolatban mindkettő erőteljes jelenléte kimutatható. Jellemző továbbá az is, hogy a szakrális elemek nagy súllyal szerepelnek, s feltűnően gyér az e naphoz kötődő profán emléktárhely.

A görög katolikus nagyböjti táplálkozási rend sajátossága a nagypénteki igen szigorú, mindenféle főtt ételt nélkülöző böjt. Erős hagyománya van ezen a napon a korábban az egész nagyböjtre kiterjedő érvényű tiltásnak, s ennek megfelelően a tejtermékektől és a tojástól is tartózkodnak. „Akkor mán nem bõjt, ha tejet vagy tojást eszik” – mondják erről Vértesen. Az 1940-es évekig általános volt az is, hogy a házakban főzés céljából tüzet sem gyújtottak ezen a napon. Ugyancsak általánosan elterjedt, széles körben gyakorolt szokás volt a nagypénteki kukoricapattogatás. Többnyire a szabadban, az udvarokon gyújtottak tüzet és ott *pattogtatták a tengerit*. Nagylétán *pattan tengerit* ettek egész nap és sok vizet ittak rá. A létavértesi piacon az 1990-es évek közepén is jelentős mennyiségű pattogatni való kukoricát adtak el húsvét előtt.¹¹

Virágvázába helyezett virágvasárnapi barka

Pattogatni való kukoricát árusító asszony a létavértesi piacon.

A görög katolikus egyházban a nagypénteki templomi szertartást sírbatételi szertartásnak nevezik, a hívek körében ennek közkeletű megnevezése a *temetés*. E szertartás jellege, külsőségei a húsvéti szokáskör olyan sajátos egységének kialakulását eredményezte, mely szokásszerű mozzanatokban is bővelkedik, s bizonyos vonatkozásban napjainkban is élő hagyománynak tekinthető.¹²

A nagypénteki görög katolikus szakrális szokáshagyomány középpontjában tehát a délutáni templomi szertartás áll. A temetés képzetköréhez és külsőségeihez igazodva az asszonyok fekete gyászruhában jelennek meg ezen a szertartáson. Az idősebb asszonyok ehhez tartják magukat Nagylétán is. Az idősebb asszonyok közül az özvegyek tiszta feketébe öltöznek, a többiek fekete vagy sötét színű kendőt kötnek, de a fiatalab-

11 „Mindenki csak azért veszi, hogy nagypénteken pattogatnak. Mi reformátusok vagyunk, de mi is böjttőlünk, én például estig nem eszek semmit nagypénteken soha. Van, aki túrós tésztát főz ilyenkor, meg szilvalevest, de én nem eszek egész nap semmit, csak este egy kis üres kenyeret meg pattogót.” (G. J.-né)

12 „Nagypinteken, akkor nagyvecsernye van, prédikáció van. Temetésnek mondjuk, az Úrjézus temetése. Sokan szoktak lenni, akkor tiszta feketébe megyünk.” (F. J.-né sz.1913. Nagyléta)

bak is viselnek valamilyen fekete ruhadarabot (kendő, sál, harisnya). A gyászruha viselésének szívós továbbélését az a népi szemlélet magyarázza, amely párhuzamot von a szertartás és egy valódi temetés, a halott Krisztus és egy valóságos halott között.

A keleti egyház hagyományai szerint a nagypénteki templomi szertartás legfontosabb kelléke a *plascenica* vagy „*plastyenyica*” nevű lepel, melyet a pap a fejére borítva a templom körüli körmenetben is körbevisz. A görög katolikus egyház szokásrendjében azonban – nyilvánvalóan a latinizálási tendencia keretében, a római katolikus egyház hatására¹³ – meghonosodott a szentsírnak mint liturgikus kelléknek a használata is. A görög katolikus falvakban ezt többnyire csak sírnak nevezik. Nagylétán az 1990-es években egy boltozatos kiképzésű, fából készült építmény volt használatban, ennek barlangszerű belső terében egy Krisztust ábrázoló korpuszt és a *plastyenyicát* is elhelyezték.¹⁴

A nagypénteki szentsírhoz és tiszteletéhez különböző szokásszerű cselekvések és ajátossági formák kapcsolódtak. Ezekből mozaikszerűen egy sajátos, a keleti kereszténység hagyományvilágából eredő elemeket is tartalmazó népi liturgia képe bontakozik ki.

A nagypénteki szentsír, vagy sír díszítésének kialakultak a hagyományos formái is. Az 1990-es években gyakorlat volt Nagylétán, hogy hittanos gyerekek gyűjtöttek a sír díszítésére. Általában virágvasárnap délután mentek el egy megadott lista alapján a görög katolikus családokhoz és „szedtek a virágra”. Több példa van arra, hogy a szülőfalujukból elszármazottak pénzt, vagy nagyobb értékű virágot ajándékoznak kifejezetten a szentsír díszítésére.¹⁵ Általában friss fehér színű élő virággal díszítik, kedvelt erre a célra a hortenzia, a szegfű és a kála, Nagylétán örökzölddel is körülrakják a szentsír boltívét.

A nagypénteki szertartás végén, a körmenet után helyezi el a pap a *plastyenyicát* az oltáron vagy az előre elkészített, feldíszített szentsírban. A *plastyenyica* megnevezésére a népnyelv a lepel szót vagy a siri lepel szóösszetételt használja, Nagylétán „az Úrjézus leple” alakban ismert. A *plastyenyicás* körmenet után számos görög katolikus templomban is kiteszik a szentsírra az oltári szentséget.

A nagypénteki szentsírhoz fűződő népi liturgia tulajdonképpen az egyházi szertartás befejeztével veszi kezdetét. Ennek egyik formája a szentsír tisztelete, melyben mindenki részt vesz, aki a templomban megjelent. Mindenütt elhelyeznek a szentsír mellett egy kis edényt, vagy tálcát, amelyre pénzt helyeznek a hívek.

Nagylétán a szentsír előtti tiszteletadás formájában, a kereszttetés módjában a keleti kereszténység hagyományvilágára utaló elemek fedezhetőek fel. Énekszó kíséretében egyszerre 5-7 ember sorakozik fel a szentsír előtt, egyszerre meghajolnak és kereszttetvetnek, majd egyenként lépnek a sír elé. Itt újabb kereszttetés következik, majd megcsókolják a *plastyenyicát* és pénzt helyeznek egy kis tálcára, ismételt kereszttetés után visszaállnak eredeti helyükre. Közös meghajlás után egyszerre vonulnak el. Néhány idősebb ember a sír előtti kereszttetést háromszor, mélyen meghajolva ismétli.¹⁶

13 BARTHA Elek: A görög katolikus magyarság vallási néprajza. In: *Magyar néprajz VII.* Budapest, 1990. 425–442.

14 Nagylétán 1994-ben a sír építménybe illő korpuszt fehér himzett terítővel takarták le és erre borították a *plastyenyicát*.

15 1993 húsvétja előtt Nagylétáról elszármazott virágkertész ajándékozott nagy mennyiségű virágot a templom részére kifejezetten a szentsír díszítésére.

16 A mélyen meghajló kereszttetés során a jobb kéz a fej felől indul és meghajlás közben előre tartva a térd magasságáig ivel le, majd innen indul vissza a vállak érintésére.

„Akkor szépen mind meghajolnak az Úrjézus leple előtt és megcsókolják a keresztet, meg mindenki tesz oda pénzt, amennyit akar. Az Úrjézus teste rajta van azon a kereszten, azt csókoljuk. Megvan a sebe is az ódalán, meg a kezén, meg a lábán a szeg nyoma, akkor ki melyiket akarja megcsókolni.” (M. Gy.-né sz. 1911. Nagyléta)

A nagypénteki szentsírhoz fűződő népi liturgiának az 1940-es évekig széles körben elterjedt megnyilvánulása volt a sír melletti templomi virrasztás szokása. Ez abból állt, hogy nagypéntekről nagyszombatra virradó éjszaka, illetve a temetési szertartástól a feltámadásig imádkozó csoportok tartózkodtak folyamatosan a templomban. Nagylétán emlékeznek arra, hogy az 1930-as, 1940-es években voltak olyan idős emberek, akik a nagypénteki temetési szertartástól a feltámadásig folyamatosan a templomban tartózkodtak.

A nagypénteki szentsírhoz kapcsolódó népi liturgia legsajátosabb fejleménye a sír melletti díszörség állás szokása.¹⁷ A templom virrasztás szokásához hasonlóan az 1940-es évekig volt élő gyakorlat, a két világháború közötti időben mondható általánosnak, mert ekkor a Levente csoportokba járó fiatal falubeli legények álltak őrt a templomokban kialakított szentsírok mellett. Egyenruhát viseltek, kezükben gyakorlópuska vagy egyszerű fapuska volt, s óránként szabályos katonai őrségváltást hajtottak végre.¹⁸ 1945 után, a Levente csoportok megszűnésével ez a szokás a legtöbb faluban, így Nagylétán és Vértesen is abbamaradt.

Márta Magyarai

GRIECHISCH-KATHOLISCHE FASTENSITTEN IN LÉTAVÉRTES

Auf dem heutigen Verwaltungsgebiet der Stadt Létavértes existierten einst zwei unabhängige Siedlungen nebeneinander. In beiden lebten eine ungarische, kalvinistische und eine griechisch-katholische Bevölkerung größtenteils rumänischer Herkunft. Im Verlauf der Mitte der 1990er Jahre durchgeführten volkskundlichen Feldarbeit versuchte ich in erster Linie die Erinnerungen an die Ostersitten auf Grund der Erinnerung und unmittelbarer Beobachtung zu erschließen. Vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit den Fastensitten und legt besonderes Gewicht auf die sakralen und kirchlichen Ereignisse der Fastenzeit, daneben erhalten aber auch die profanen Bezüge, unter anderem die Ernährungsgewohnheiten in der Fastenzeit Raum. In den Anmerkungen stehen zur Begründung der Feststellungen im Haupttext längere wörtliche Zitate der griechisch-katholischen und kalvinistischen Informanten aus Nagyléta und Vértes.

17 MAGYARI Márta: A szentsír állítás szokása. In: *Történeti és néprajzi tanulmányok*. Szerk.: UJVÁRY Zoltán. Debrecen, 1994. 289–293.

18 „Elsőbb, 12 éves kortól, ahogy leadtuk az iskolát már leventébe kellett járni. Minden héten egyszer 7 órára kellett leventébe menni, méghozzá nem is itt, hanem Nagylétán. Akkor az oktató kijelölte, hogy ki alkalmas rá, kiszedtek bennünket és mi vótunk a sír őrzői. Nekünk nem vót annyira kitüntetés mer muszáj vót. Csak elélltunk ott. Vigyázzba kellett állni két óra hosszáig. Fapuska vót a leventéknek, úgy szerettünk azér’ ott lenni.” (M. G. sz. 1926. Vértes)